

9. Problematika kulturních hodnot na komunální úrovni

Venkovský prostor, architektonické a urbanistické dědictví vesnice, kulturní hodnoty a rozvoj venkova

Středoevropský prostor je kulturním územím, jehož identita se vytvářela kontinuálním procesem stovky a tisíce let, vyvíjí se v současnosti a budoucnosti. Tento vývoj je nepominutelný, nelze ho nevnímat, nelze ho zastavit. Jedna generace života člověka je příliš krátký časový úsek na to aby se vývoj zásadně změnil, vybočil z tohoto kontinuálního procesu. Je však možno naše počínání v tomto kontinuálním procesu korigovat, zapojit nové poznatky vědeckého a výzkumného procesu, nejnovější technické disciplíny, které nám umožňují zjednodušit práci a šetřit naše síly.

Vstupem do EU v loňském roce jsme podpořili svoje evropanství, náš vztah k naší zemi je možno vnímat v celoevropských vazbách. Tím by však neměla být ohrožena naše identita, naopak by měla získat novou dimenzi, novou kvalitu, nový prostor.

Venkovský prostor je součástí našeho území, země kde žijeme, pracujeme, vytváříme nové hodnoty. Je to nesmírně cenné území. Poskytující nám rozvojové možnosti, přírodní zdroje energií, je to území kterým vedou dopravní koridory umožňující nám rychlou a kapacitní přepravu. Je to však hlavně krajinné zázemí, které nám a hlavně našim předkům poskytovalo obživu v podobě produkčních zemědělských ploch, lesních a mimoprodukčních ploch zeleně. Dnes je tato dříve prioritní produkční schopnost krajiny stále více nahrazována jinými funkcemi, zejména možnostmi rekreace a sportovními aktivitami umožňujícími regeneraci a využití volného času.

Venkovský prostor zahrnuje prvky civilizační – sídelní strukturu, která postupně vznikala jako nezbytná součást procesu spojeného s obhospodařováním krajiny a zachovala se částečně v původní a částečně změnami přetvořené podobě urbanistického a architektonického dědictví.

Venkovský prostor obsahuje prvky kulturních hodnot které jsou pro tento prostor původní, charakteristické, jedinečné. Mezi kulturní hodnoty patří bezesporu kulturní tradice, které se zejména ve venkovském prostředí uchovaly jako přirozená součást života na venkově.

Významnou oblastí je v současné době potřeba regenerace venkova a vytváření nových kulturních hodnot. Jsou pro to vytvářeny podmínky formou rozvojových programů s provázáním na dotační možnosti systému hospodářské politiky našeho státu. Kulturní hodnoty, jejich zachování, regenerace a vytváření kulturních hodnot nových musí být součástí této koncepce.

Stav kulturních hodnot krajiny a sídelních struktur odráží stav a kulturu společnosti v níž vznikají, uchovávají se, případně zanikají.

1. Kulturní hodnoty jako jeden z faktorů formujících venkovský prostor

Kulturní úroveň na vesnici je tvořena složitým komplexem hmotných i nehmotných prvků, vzniklých postupným vývojem osídlení, tradic plynoucích z charakteru místa a na místo vázaných. Je to trvalá hodnota, která se s rozvojem jednotlivých funkcí místa neustále vyvíjí a doplňuje novými prvky, jejichž účinek může být obohacující, neutrální nebo znehodnocující.

Soubor kulturních hodnot obce spoluvytváří jedinečný, neopakovatelný a nenahraditelný obraz sídla, se kterým se obyvatelstvo více či méně identifikuje, ať už vědomě nebo podvědomě. Je nositelem kulturních tradic minulosti a zdrojem inspirace současné i budoucích generací. Kulturní úroveň zpětně ovlivňuje (kladně či záporně) přitažlivost místa pro každodenní život, společenské soužití, sociologická a demografická složení a podílí se na rozvoji jednotlivých funkcí. Zvyšuje nebo snižuje atraktivitu pro bydlení, podnikání a cestovní ruch.

Kulturní hodnotu vesnice vnímanou jako obraz sídla tvoří zejména:

- úroveň přírodního potenciálu a životního prostředí.
- struktura zástavby, tradiční a novodobá
- architektonická úroveň zástavby, historická a novodobá

Kulturní hodnoty jsou ovlivňovány řadou faktorů a vlivů, které jsou více či méně podstatné pro jejich zachování, regeneraci a vytváření kulturních hodnot nových.

1.1 Přírodní potenciál a životní prostředí

1.1.1 Úroveň přírodního potenciálu a životního prostředí

Samostatnou významnou oblast tvoří kulturní hodnoty krajinného rázu spoluvytvářející obraz kulturní krajiny a sídel, jako dlouhodobý proces civilizačního působení člověka v přírodním prostředí.

Důležitým ukazatelem provázejícím tento proces je stav životního prostředí, signalizující vyváženost změn a rozvojových aktivit.

Péče o životní prostředí je samostatným vědním oborem se samostatnou legislativou, protože se jedná o životně důležitou kategorii, zajišťující kulturní trvale udržitelný rozvoj života v regionu, ve státě, v Evropě.

Zdánlivě obecné problémy životního prostředí mají dopad do konkrétních oblastí lidské činnosti. Dojde-li k narušení stavu životního prostředí, je třeba:

- analyzovat a odstranit příčiny jež vedou k narušení
- odstranit důsledky narušení životního prostředí.

Úroveň životního prostředí má tyto základní složky:

Kvalita ovzduší:

Významně ovlivňuje životní podmínky člověka i mnoha jiných organismů. Postupující znehodnocování ovzduší cizorodými látkami vede k různým negativním jevům přechodného i trvalého rázu. Znečištění ovzduší se často odráží i ve stavu dalších složek životního prostředí - ať už ve stavu znečištění vody, půdy nebo bioty.

Prostřednictvím přenosu v atmosféře mohou být ovlivněna i místa vzdálená od zdrojů emisí.

Základní faktory znečištění ovzduší v obcích jsou zejména:

- silniční doprava místní i tranzitní
- prašnost vozovek
- organoleptické emise z živočišné výroby
- znečištění ovzduší z lokálních topenišť

V případě příměstských oblastí jsou bezprostředně ohroženy obce ve všech zmíněných složkách životního prostředí, a proto vyžadují zvýšenou pozornost při posuzování těchto vlivů, které se mohou projevit vedle obecně známých faktorů znečištění ovzduší v obcích.

Emise průmyslových procesů jsou postupně úspěšně eliminovány někdy náročnými investicemi do technologického vybavení, a proto lze předpokládat postupnou minimalizaci problémů v této oblasti.

Znečištění ovzduší z lokálních topenišť je postupně eliminováno plynofikací obcí.

Zmírnění vlivů emisí z živočišné výroby lze dosáhnout stanovením limitů omezujících dosah nepříznivých vlivů na stanovené limitní pásmo hygienické ochrany.

Negativní vlivy dopravy lze řešit eliminací průjezdní dopravy přes centrální část obce a údržbou místních komunikací.

Kvalita vodních toků a vodních ploch

Voda plní funkci krajinytvornou a biogenní, je základní složkou životního prostředí. Je důležitým přírodním zdrojem, snadno poškoditelným, který se může stát i limitujícím zdrojem rozvoje lidské společnosti. Hlavními zdroji znečištění povrchových a podzemních vod jsou:

- odpadní vody z obce
- tekuté odpady z areálů živočišné výroby prosakující do půdy
- agrochemikálie prosakující do půdy, podzemních vod a smývané do vodotečí
- skládky
- silniční doprava

Základní řešení problematiky uchování kvality vodních toků a ploch jsou v kompetenci místních a regionálních orgánů státní správy, které se zabývají problematikou životního prostředí.

Součástí ochrany povrchových vod je obnova jejich přirozených ekologických a krajinytvorných funkcí.

Kvalita půdy

Půda je neobnovitelný a nenahraditelný přírodní zdroj, který kromě svých přirozených primárních funkcí plní také funkci základního výrobního prostředku člověka. Hlavními faktory narušujícími kvalitu půd jsou:

- vodní eroze
- větrná eroze
- zatížení půd toxickými látkami
- zhutňování půd

Základní řešení problematiky spočívá v obnovení přirozených principů zemědělské výroby, používání tradičních postupů a plodin obnovujících přirozenou krajinnou funkci zemědělství. Využívat nástrojů územních systémů ekologické stability (ÚSES).

Biota

Pojem biota zahrnuje všechny živé organismy ve vymezeném prostředí. Množství původních rostlinných a živočišných druhů v rámci určitého území určuje ekologickou stabilitu tohoto území. Ekologicky stabilní krajina umožňuje plnohodnotné rozumné využívání přírodního bohatství. Ochrana bioty spočívá obecně v:

- ochraně ekologicky významných lokalit
- omezení nepůvodních druhů dřevin ve volné krajině a v sídle
- zvyšování podílu trvalých vegetačních formací v ekologicky nestabilních částech krajiny
- úpravách vegetace zemědělsky obhospodařovaných částí - zde zohlednit záměry ÚSES
- preferování přirozené dřevinné skladby v lesních porostech
- podřízení myslivecké činnosti zájmům ochrany přírody

Odpady a jejich likvidace

Nejčastějším zdrojem ekologických, hygienických a estetických závad jsou pevné odpady a způsob jejich likvidace. Aby se zamezilo těmto závadám, je třeba:

- asanovat a rekultivovat všechny stávající skládky
- sankcionovat nedovolené hromadění odpadů mimo vyhrazená místa
- zajišťovat pravidelný odvoz komunálního odpadu, vytvořit podmínky pro jeho třídění.

1.1.2 Obraz krajiny, ochrana krajinného rázu

Pro kvalitní životní prostředí je důležitý i celkový charakter krajiny, ve které žijeme. Krajina se významně podílí na vytváření hodnotových a estetických měřítek člověka, jeho subjektu a jeho vztahu k okolí.

Krajinný ráz obcí významně ovlivňuje prostorový vjem z dálkových pohledů vyvýšených částí krajiny a příjezdových komunikací. Nepříznivě se v současné zemědělské krajině projevuje velkoplošný způsob zemědělské výroby.

Významnou složku krajinného rázu tvoří terénní reliéf, který je přirozenou složkou obrazu krajiny a podle terénního reliéfu identifikujeme polohu v krajině. Terénní reliéf, pokud je rozmanitý a zalesněný, vytváří zelený horizont území nebo obce.

Základním článkem ochrany krajinného rázu je v první řadě zachování všech přirozených a člověkem vytvořených estetických dominant, významně se podílejících na charakteristickém obrazu krajinného rámu. Pro tento účel lze využít historických podkladů - historických map, leteckých snímků a fotografií, které dokladují původní stav krajiny, ale i pěších cest a komunikací a vodních nádrží tak, jak se původně v krajině nalézaly. Rekonstrukce původního uspořádání může být inspirativní pro navrhované prvky ÚSES, ale i pro tvorbu v krajinném reliéfu. Pro ochranu krajinného rázu jsou vytvořeny legislativní nástroje - zákon č. 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny, který stanovuje mimo jiné kategorie významných krajinných prvků, ekologicky, geomorfologicky a esteticky hodnotné části krajiny, které utváří její typický vzhled nebo přispívají k udržení její ekologické stability.

Významnými krajinnými prvky jsou obecně lesy, rašelinště, vodní toky, rybníky, jezera, údolní nivy a další části krajiny, které jsou po předchozím návrhu orgánu ochrany přírody zaregistrovány podle §6

uvedeného zákona. Významné krajinné prvky je nutno chránit před poškozováním a ničením, lze je využívat pouze tak, aby nedocházelo k ohrožení nebo narušení jejich stabilizující funkce v ekosystému.

Pro tvorbu harmonicky vyvážené kulturní krajiny je třeba harmonizovat všechny aktivity, které se mohou v území vyskytnout a podstatně se ho dotknout. Jsou to zejména zájmy formulované územním plánem a územním systémem ekologické stability, případně zájmy komplexních pozemkových úprav. Důslednou koordinací činností lze dosáhnout požadovaného účinku, kterým je vytvoření harmonické kulturní krajiny se zabezpečenými funkcemi ekologickými i estetickými.

V zákoně č. 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny je územní systém ekologické stability charakterizován jako vzájemně propojený soubor přirozených i pozměněných, avšak přírodě blízkých ekosystémů, které udržují přírodní rovnováhu. Rozlišuje se místní, regionální a nadregionální systém ekologické stability.

Základními pojmy používanými v souvislosti s ÚSES jsou: biocentrum, biokoridor, interakční prvek.

- biocentrum je definováno prováděcí vyhláškou č. 395/1992 Sb. k zákonu č. 114/1992 Sb. jako biotop nebo soubor biotopů v krajině, který svým stavem a velikostí umožňuje trvalou existenci přirozeného či pozměněného, avšak přírodě blízkého ekosystému.
- biokoridor je definován rovněž prováděcí vyhláškou č. 395/1992 Sb. jako území, které neumožňuje rozhodující části organismů trvalou dlouhodobou existenci, umožňuje však jejich migraci mezi biocentra a tím vytváří síť z oddělených biocenter.
- interakční prvek je krajinný segment, který na lokální úrovni zprostředkovává příznivé působení ostatních ekologicky významných částí ÚSES (biocenter a biokoridorů) na okolní méně stabilní krajinu do větší vzdálenosti. Jedná se o lokality zabezpečující dílčí, avšak základní funkce organismů. Často plní v krajině i další důležité funkce, např. krajinotvornou, estetickou či protierozní.
- socioekoregionem rozumíme jednotku geomorfologického členění území používanou rovněž pro účely ochrany přírody jako vztažný rámec pro hodnocení a posuzování reprezentativnosti a unikátnosti společenstev.
- biochora je typologická ekologicky heterogenní prostorová jednotka vytvořená typickou prostorovou kombinací skupin typů geobiocénů. Je účelovou pomocnou územní jednotkou pro návrh ÚSES.

Parametry ÚSES jsou dány jednotlivými typy společenstev a jsou prostorově limitovány.

Pro koordinaci systémů vycházejících z předpokladu respektování potenciálních i aktuálních přírodních a antropogenních podmínek je důležité:

- zohlednění směrů přirozených migračních tras (především vodních toků, případně údolí, svahů, hřbetů apod.)
- zohlednění reprezentativnosti stanovištních podmínek v rámci bioty
- zastoupení ekologicky významných vegetačních formací pro danou oblast typických
- zohlednění stávajících i předpokládaných antropogenních zásahů do krajiny
- zohlednění metodikou požadovaných funkčních a prostorových parametrů jednotlivých prvků ÚSES s ohledem na biogeografický význam a způsob využití.

Splnění těchto náležitostí je předpokladem správné tvorby lokálního ÚSES s ohledem na biogeografický význam a předpokládaný způsob využití.

Realizace lokálního ÚSES je složitý a dlouhodobý proces postupné přeměny a regenerace stávající kulturní krajiny.

Významné krajinné oblasti, přírodní prvky a útvary, funkční i navrhované systémy vytvářející přírodní rovnováhu v krajině jsou zahrnuty do kategorie „limitů využití území“ a jako takové musí být v rozvojových záměrech respektovány.

Samostatnou leč nepominutelnou součástí kulturní krajiny jsou historické artefakty, dokumentující zemědělskou činnost v krajině (úvahy, kamenné zídky, terasy, meze) a kulturní kultovní stavby a sochy. Mnohé z nich byly zničeny a jejich náhrada je velmi obtížná, ale je možná. To se týká i záchrany technických pozůstatků prvotní průmyslové a těžební činnosti (vápenky, štoly atp.)

1.1.3 Významné prvky zeleně v zastavěné části obce

Vegetační formace v obcích procházely tak jako původní prostorová struktura přirozeným vývojem co se týče druhů, modelace i funkce. Jedná se o přirozenou kulturní hodnotu, v obrazu obce se výrazně uplatňující, ať už se jedná o souvislé plochy zeleně nebo solitérní významnou zeleň.

Častými dřevinami tradičně vysazovanými v obcích byly domácí druhy. ve venkovských oblastech jižní části Čech a Moravy to byly zvláště lípy, javory, jírovce a akáty. Vedle okrasných dřevin byly oblíbeným druhem ovocné dřeviny, ořešáky, hrušně a třešně. Častým druhem v nivách byly vrby absorbující vlhkost a skýtající materiál pro košíkářské výrobky. V oblasti vysočin a horských oblastech se samozřejmě uplatňovaly místní druhy jehličnanů v závislosti na místních klimatických podmínkách až do současnosti.

V posledních desetiletích došlo zejména v jižních a středních polohách ke změně používaných druhů jak ovocných dřevin v zahradách, tak v předzahrádkách i na veřejných prostranstvích. Převažuje výsadba nízkých druhů ovocných dřevin a do venkovského prostředí pronikly nepůvodní jehličnany, zakrslé druhy módních dřevin, které nejsou pro region obvyklé ani vhodné a neuplatňují se dlouhodobě a dominantně v obrazu obce. Nízká obliba původních druhů bývá zdůvodňována obtížnou údržbou veřejných prostranství.

Zeleň v obcích lze podle ploch na nichž se nachází členit na zeleň vyhrazenou a zeleň veřejnou.

Zeleň vyhrazená je tvořena:

- soukromými zahradami u tradičních zemědělských usedlostí a rodinných domků, tradičně navazující na zónu bydlení u hospodářských traktů
- zelení u školských a zdravotnických zařízení
- vymezenými plochami veřejné vybavenosti a sportovních zařízení
- oplocenými plochami zeleně výrobních a skladovacích zařízení a technické infrastruktury
- zahrádkovými a chatovými oblastmi
- oplocenými sady, vinicemi
- zelení hřbitovů s upraveným režimem vstupu

Zeleň veřejná je tvořena zejména:

- parky a plochami veřejně přístupné zeleně
- zelení v okolí bytových domů
- zelení doprovodnou a izolační
- lesními plochami
- půdochrannou a rozptýlenou zelení

Jednotlivé kategorie mají pro prostorovou strukturu obce i estetickou kvalitu prostředí specifický význam. Významným způsobem se na estetickém vzhledu obce podílí soukromé zahrady u rodinných domků, které jsou důležitým prostorem pro relaxaci jejich majitelů a plní zároveň funkce hygienické, jsou biotopem řady zpěvných ptáků a dalších druhů živočichů a hmyzu.

Zahrady rodinných domků a zemědělských usedlostí nahrazují v obci do jisté míry i část funkcí zeleně veřejné.

Do kategorie vyhrazené zeleně patří i zeleň u sportovních a školských zařízení, která najdeme téměř v každé obci. Většinou se jedná o travnaté plochy udržované dle místních podmínek se vzrostlými dřevinami, výrazně se uplatňujícími v obrazu obce, částečně plnící i funkci veřejné zeleně při společenských a sportovních akcích a relaxaci mládeže.

Zeleň veřejná plní především funkci estetickou a psychosociální, je důležitým místem pro setkávání obyvatel obce všech věkových kategorií. proto by měla skýtat prostory pro hry dětí, mládeže, ale i klidný odpočinek starších občanů. Plochy veřejné zeleně by měly být kulturní a udržované a měly by být tak rozsáhlé a tak rozmístěné, aby umožňovaly pobyt jednotlivých skupin obyvatel. Do těchto ploch by měly být zapojeny vodní plochy a toky související se zastavěným územím obce, případně vodní plochy uměle vytvořené.

Plochy veřejné zeleně jsou většinou lokalizovány v centrální části obce v návaznosti na kulturní hodnoty architektonické a estetické (kostel, původní prostorová struktura, škola, obecní úřad apod.). Významné je jejich spolupůsobení ve venkovském organismu, které by nemělo být narušováno negativními faktory. Jsou to zejména:

- nevhodné trasování a technické řešení infrastruktury zejména dopravních zařízení, volné vedení elektrorozvodů a ostatních nadzemních částí technické infrastruktury
- používání nevhodných dřevin a jehličnanů, netypických pro místní podmínky
- používání nevhodných materiálů a úprav zhoršujících estetickou hodnotu a znemožňujících údržbu ploch a umožňující jiné funkční využití (např. velké zpevněné plochy umožňující parkování, údržbu automobilů atp.)

V centrální části obce zacházet s plochami veřejné zeleně jako s cennou devízou podílející se významně na obrazu obce. Podpořit estetickou funkci spočívající ve spolupůsobení kulturních hodnot architektury a zeleně. Pravidelnou odbornou údržbou zajistit trvalost této hodnoty, případně vhodným regulativem podpořit i legislativní závaznost její funkce (vyhlášení ochranného pásma, regulativ nezastavitelného území apod.).

/Pro zpracování kapitoly o ŽP a krajinném rázu bylo použito textu firmy Ageris s.r.o, zpracovaného jako součást územních plánů obce/

1.2 Struktura zástavby, tradiční a novodobá (urbanisticko - architektonická úroveň)

Historická vesnice vznikla jako samostatně fungující sídelní forma, zajišťující téměř všechny životně potřebné funkce.

Základní funkcí byla zemědělská výroba, zaměstnávající převážnou část obyvatelstva vesnice. Společně s potřebou bydlení, skladování potravy a chovem dobytka se vytvořila funkční a prostorová struktura venkovského sídla - seskupení obytných stavení se zázemím hospodářských objektů se zahradami a navazujícími polnostmi. v řadě obcí na našem území je toto zónování dodnes dobře patrné.

Historickým vývojem osídlení Evropy a ČR, zákonitostmi a pravidly vzniku vesnic, tříděním a jejich prostorovou strukturou se zabývá samostatný vědní obor – historická geografie.

Prostorová struktura vesnice je determinována řadou faktorů geografických, historických a etnických. Rozmanitost forem vytváří malebný a neopakovatelný výraz venkovské architektury.

1.2.2 Organizace zástavby a prostorové struktury, základní formy vesnic na našem území:

- vesnice s více či méně soustředěným půdorysem, s kompaktní jednostrannou či častěji oboustrannou zástavbou při komunikaci
 - silniční a ulicové
 - návesní silnicovky
 - vsi návesní
- obce s uvolněným půdorysem
 - řadové (lesní, lánové, řádkové)
 - hromadné
 - dvorcové a samoty

Naznačené půdorysné a prostorové uspořádání může mít řadu modifikací v důsledku determinujících faktorů. Nové formy zástavby mají většinou podobu ulicovek navazujících na původní formy zástavby, případně kobercovou formu v nově zastavěných rozvojových lokalitách RD.

Z historického vývoje vyplývá, že v průběhu vývojových etap se postupně zemědělská funkce vesnice měnila, zejména v příměstských oblastech. V období nastupujícího průmyslu řada obyvatel změnila zaměstnání (kovozezemědělci), zemědělská činnost však stále hrála významnou roli. V období kolektivizace zemědělství vesnice změnila výrazně svůj obraz v zastavěné části i ve volné krajině. Hospodářské objekty ztratily zčásti svůj původní význam a chátraly - což je charakteristické dodnes.

Podle stupně narušení původní vesnické struktury zástavby můžeme obce hodnotit takto:

- se zachovalou původní strukturou
- s nenarušenou původní strukturou
- s lokálně narušenou původní strukturou
- se zbytky původní struktury – restrukturalizovanou

1.2.3 Faktory narušující strukturu, znehodnocující obraz obce:

- obytná zástavba sídlištního nebo spíše městského charakteru, neodpovídající měřítkem a objemově - architektonickým řešením, solitérní bytové a rodinné domy necitlivě začleněné do obrazu obce s estetickými a architektonickými závadami
- zemědělské areály zejména živočišné výroby, vzniklé v období kolektivizace téměř v každé obci nebo v přilehlé části katastru; vymykají se měřítkem, objemově - architektonickým řešením a architektonickými i estetickými závadami. V současné době jsou problematicky využitelné, v mnoha případech přestaly plnit svou funkci
- průmyslová zástavba v těsné blízkosti stávající struktury obce, nevhodně situovaná, neodpovídající prostorově objemovým řešením nebo nevhodně architektonicky ztvárněná; příměstské obce jsou ohroženy nevhodným umístěním těchto aktivit zejména v okolí exponovaných dopravních koridorů (urbanizace dálnic). Narušujícím faktorem mohou být i těžební prostory v bezprostřední návaznosti na zastavěné území obce, znamenající značný zásah do krajiny
- dopravní a technická infrastruktura, zejména průjezdná doprava znehodnocující základní funkce obce, především bydlení; narušení struktury nevhodným trasováním přes původní strukturu obce, nevhodné stanovení parametrů komunikace a náročné terénní úpravy (násypy, zářezy, opěrné zdi, mosty, estakády atp.)
- technická infrastruktura uplatňující se v obrazu sídla nevhodným trasováním venkovního vedení VN a NN a stavby TI uplatňující se v nadzemní části - trafostanice, ČOV, domovní přípojné skříně.

1.3 Architektonická úroveň zástavby

1.3.1 Historické kulturní dědictví vesnice

Nejvýrazněji se v obrazu obcí uplatňují církevní stavby jako dominantní komponenty panoramatu, symbolizující víru i umělecké cítění generací.

Kostel (kaple) - často nejvýznamnější stavba obce, kultovní centrum věřících, kulturní hodnota po generace. Nachází se převážně v centrální zóně zástavby nebo na vyvýšeném místě nad obcí. V obou případech stavba dominuje ostatní zástavbě a bývá i krajinnou dominantou. Původně bývaly kostely obklopeny hřbitovem, dnes jsou v mnohých obcích po vymístění hřbitova obklopeny zelení a plastikami s církevní tematikou. U novostaveb kostelů je okolí kostela rovněž určeno k uklidnění před a po církevním shromáždění věřících a místem k rozjímání.

Do výrazového souboru kostela patří většinou **fara s farní zahradou**. Farní objekty v řadě obcí ztratily svoje původní využití, chátrají bez šance na odpovídající využití nové.

Do skupiny výrazných církevních staveb patří i **kláštery**, které postupně převzaly funkci charitativní (zejména v době josefinských reforem, kdy charita byla vedle školství jedinou možností pro zachování řádu a kláštera), případně dnes opět slouží svému původnímu účelu po navrácení církevního majetku řádům.

Výrazné jsou památky **drobné církevní architektury** v krajině, které ovšem za poslední půlstoletí doznaly značného poškození vinou nezájmu o jejich údržbu nebo díky záměrné fyzické likvidaci. Na ní se kromě ideologických důvodů podílí v poslední době i vandalství a snaha po prodeji starožitností s církevní tematikou, které patří k vyhledávaným artiklům.

Další skupinou, která se uplatňuje neméně výrazně, ale spíše v krajině samotné, jsou bývalá mocenská sídla feudálů - **hradní zříceniny, hrady a tvrze**, dokumentující nejstarší slohová období s významnou historicko - dokumentární hodnotou i architektonickou hodnotou exteriéru.

V centrálních částech obcí nebo v částech přiléhajících k zástavbě se nacházejí z této kategorie povětšinou **zámky**, které představují většinou exponované soubory staveb různého charakteru (včetně hospodářských traktů), různého architektonického výrazu a dnes opět různého stavebně - technického stavu, kdy četná z těchto bývalých reprezentačních šlechtických sídel byla využívána jako areály JZD nejen v bývalých hospodářských traktech, ale i v obytných prostorách. Dalším častým uživatelem byla též lidově - demokratická armáda, pod jejíž správou se stavby udržovaly nevhodně, mnohdy došlo k nevratné devastaci historicky cenných objektů.

Zámečky a drobné stavby šlechty v krajině ztrácejí krajinné prostředí katastrů obcí. Stavebně - technický stav je odvislý od dosavadního způsobu užívání a prováděné údržby a ekonomických možností vlastníků.

Využití těchto objektů je dnes mnohdy problematické.

Rychty a venkovské radnice různého typu většinou v centrální části obce si často ponechaly funkci správy a jsou dnes sídlem obecního úřadu. Někde tuto funkci převzaly slohově mladší budovy **c. a k. škol**, které z důvodu ztráty funkce nabízely vhodné prostory pro správní, případně kulturní činnost. V mnohých obcích bez výrazných dominant jsou opravené školní budovy jedinou kulturní dominantou. Rovněž stavby **sokoloven**, které mívají charakteristické ztvárnění objektu bývají v obcích dominantní stavbou. **Venkovská obytná a hospodářská stavení**, vytvářející základní prostorovou strukturu se vyvíjela dle místních podmínek a způsobu hospodaření v daném regionu.

Tvoří hmotově tradiční zástavbu obce.

Specifické jsou **technické památky** a technická zařízení, která jsou dokladem zručnosti a dovednosti našich předků.

Významnou součástí architektonické úrovně stavby tvoří **architektonický detail**, typický pro jednotlivé oblasti a etnické skupiny. Při opravách a novodobých úpravách hrozí odstranění nebo zjednodušení detailů, což vede k nenávratnému znehodnocení celkového vzhledu objektu. V řadě objektů, zejména v blízkosti měst došlo k jejich odstranění, čímž se obraz socialistické vesnice snažil připodobnit svým městským vzorům. Autentičnost památky je podmíněna zachováním i architektonického detailu.

1.3.2 Novodobá zástavba

Významnou kulturní hodnotou mohou být i dobře ztvárněné a situované **novostavby** všech funkčních skupin, které se začínají realizovat v rozvojových lokalitách obcí. Pro hodnotnou zástavbu z hlediska kulturních hodnot je podstatná kvalita architektonické tvorby, koncepční přístup orgánů státní správy a samosprávy obce, jejichž činnost může podstatně ovlivnit úroveň kulturních hodnot obce. Významný je i proces postupného vzdělávání a výchova zahrnující vnímání kulturních hodnot, zvyšování estetické a umělecké úrovně obyvatel na vesnici.

Hodnocení architektonické úrovně venkovské zástavby:

- obce s výrazným výskytem historického kulturního dědictví (vesnické památkové rezervace VPR)
- obce s částmi s výrazným výskytem historického kulturního dědictví (vesnické památkové zóny VPZ)
- obce s výskytem kulturních hodnot, soliterní objekty kvalitní historické i současné architektury
- obce s nízkým výskytem nebo se zbytky kulturních hodnot

Poznámka: architektonické kulturní hodnoty je třeba vnímat v celém spektru časového vývoje. Nejedná se tedy pouze o historické kulturní dědictví vesnice, ale také o kulturní hodnoty současné, nově vytvořené.

Kulturní hodnoty prostorové struktury a architektonické úrovně nelze od sebe oddělit. Vytváří komplex hodnot venkovské zástavby, venkovský prostor.

1.3.3 Faktory narušující architektonicko - historickou úroveň

V průběhu existence objektu a jeho historie je objekt vystaven mnoha faktorům, které ovlivňují pozitivně, nebo negativně jeho architektonickou úroveň staveb, zejména objektů historického kulturního dědictví.

Církevní stavby - v období totalitního režimu až do roku 1989 docházelo i přes existenci legislativy k devastaci církevních památek na komunální úrovni. Potlačení církevní tradice a absencí finančních prostředků došlo v lepším případě ke konzervaci stavu kostelů, v horším k devastaci dalších církevních staveb jako jsou fary, kapličky a objekty drobné architektury.

Venkovská sídla šlechty - v popsané době byla často nevhodně využívána, četné jsou případy umístění státních statků, stájí živočišné výroby, mechanizačních středisek, skladových areálů a vojenských posádek v zámeckých budovách. Památková péče se omezovala jen na vybrané stavby.

Venkovská stavení v době kolektivizace zemědělství ztrácí svou hospodářskou funkci, využívají se pouze na bydlení, hospodářská část chátrá.

Na venkově se projevuje snížení kulturní úrovně obyvatel a pokles řemeslné úrovně stavebních i odborných firem zejména v období do roku 1990. Soukromý majetek ztratil na přechodnou dobu svou hodnotu, což se odrazilo na jeho stavu a údržbě. Lidé nenašli vztah ke společnému vlastnictví.

Architektonická úroveň staveb na venkově se zhoršila **špatnou kvalitou stavebních a řemeslných prací**, stavební výroba je orientována na hromadnou výstavbu v oblasti bydlení a občanské vybavenosti. Na venkově vznikají stavby, které neodpovídají venkovskému prostředí. V oblasti občanské vybavenosti jsou to zejména samoobslužné prodejny potravin téměř v každé obci.

Důležitým momentem podmiňujícím přímo zachování hodnotných historických objektů je **nové funkční využití** odpovídající charakteru, stavebně - technickému stavu a možnostem vlastníka objektu. Pro řadu historicky cenných objektů je obtížné nové adekvátní funkční využití nalézt. Objekty v centru obcí lze využít pro místní samosprávu, pro kulturní účely, občanskou vybavenost obce. U větších objektů např. zámeckých areálů v majetku obcí je mnohdy jediným řešením využití pro domovy důchodců a obdobné humanitární účely. Dobré příklady využití zejména pro rekreační účely spojené s atraktivitou místa jsou v sousedních státech, zejména v Rakousku. Rozdílný přístup je ovlivňován špatnou ekonomickou situací vlastníka či nájemce objektů, kteří bez silného investora nejsou schopni kvalitní rekonstrukci a provoz objektu zajistit.

2. Vlivy determinující kulturní hodnoty

Kulturní hodnoty jsou determinovány řadou faktorů, které mají pro jejich vznik, vývoj a zachování zásadní význam. Vyhodnocení těchto vlivů a jejich pochopení umožňuje správnou volbu strategie pro jejich umocnění nebo postupnou eliminaci.

Některé ovlivňující faktory mají specifický charakter vyplývající z polohy obce v struktuře osídlení, v terénním reliéfu, a dalších determinant. Některé determinanty vyplývají z uvedených faktorů, některé jsou společné a obecně platné.

Podle povahy a působení lze tyto determinující vlivy dělit na vnější a vnitřní. Jedním ze základních vlivů determinujících kulturní hodnoty je **poloha obce v regionu**, která významně ovlivňuje mobilitu obyvatel dojíždkou za prací, kulturou a vyšší občanskou vybaveností.

Podle vztahu k jádru a polohy v regionu lze venkovská sídla členit na :

- místní části vnějšího obvodu města - zpravidla v dosahu městské hromadné dopravy
- předměstské samostatné obce s významnou přímou spádovostí k jádru regionu dostupného zpravidla příměstskou hromadnou dopravou do 30.minut
- samostatné obce s nepřímou spádovostí k regionálnímu centru, dostupné individuální dopravou do 30.minut s přímou vazbou na subregionální centra
- obce s nepřímou spádovostí, dostupné individuální dopravou nad 30 minut
- obce odlehlé a samoty

Základní funkcí venkovských obcí je funkce bydlení, která je doprovázena dalšími funkcemi z nichž je obvykle některá převažující. Jedná se o tyto funkce :

- funkce výrobní
- funkce zemědělská
- funkce rekreační
- případně kombinace těchto funkcí

Dobrá dopravní dostupnost centra regionu se mnohdy negativně promítá do struktur příměstských obcí velkých měst a jejich katastrů, zejména pokud se jedná o nadřazené dopravní systémy zprostředkovávající dopravní regionální a nadregionální vazby. /dálnice, VRT apod./ Problematika koridorů dopravních tras je obvykle kontroverzní při zpracování ÚPD.

Přírodní prostředí do značné míry ovlivňuje prostorovou strukturu venkovského prostředí danou konfigurací terénu, bonitou půdního pokryvu, zalesněním, vazbou na vodní toky a plochy. Přírodní podmínky navíc výrazně ovlivňují převažující doplňkovou funkci sídla a jeho atraktivitu pro cestovní ruch.

Mezi **vnější vlivy**, které mají rozhodující dopad na kulturní hodnoty, ale i na životaschopnost venkovského sídla a jeho rozvojové plány je **ekonomická situace v regionu**. Obce, vycházející ze svého základního potenciálu a z regionálních potřeb a vazeb jsou schopny vytvořit prostředky pro kvalitní rozvoj funkcí, technickou infrastrukturu a regeneraci kulturních hodnot. Řada obcí, zejména malých, do 2 - 3 000 obyvatel tuto možnost nemá a je odkázána na omezené prostředky ze státního rozpočtu a na nesnadno získatelné dotace z různých fondů a půjčky. Ekonomická situace těchto obcí s převažující funkcí bydlení je špatná, bez perspektivy na zlepšení.

Tato situace souvisí s dalším faktorem, který je třeba vyhodnotit - **schopnost reagovat na vnější podněty a regionální vazby**.

Po změně hospodářské a politické situace je ponechána volnost hospodářských aktivit výhradně na tržních mechanismech a tudíž je na obcích ponechána volba vlastních rozvojových aktivit ve všech funkčních složkách. Jsou - li v katastru obce vhodné podmínky, může se obec otevřít investorům podnikatelských aktivit, přinášejících potřebné ekonomické zdroje . Dalším významným vlivem je **schopnost využívat regenerační programy**, jako jednu z možností pro regeneraci kulturních hodnot. Většina obcí je schopna tyto programy využívat, poučena možnostmi a realizačními úspěchy v řadě našich i zahraničních sousedů, např. v Rakousku.

Pokud jsou finanční prostředky z regeneračních programů vázány částkou z obecního rozpočtu, je využitelnost pro malé obce opět nereálná.

mezi **vnitřní vlivy** lze zařadit :

- **vyváženost a kvalitu základních funkcí** ,

která se různí v jednotlivých venkovských sídlech je rozhodující dobrá kvalita bydlení, zejména ve vztahu ke krajinnému zázemí a kvalitě přírodního prostředí. Pro zvýšení kvality základních funkcí je významná potřeba dobudování technické infrastruktury v obcích.

- **společenské aktivity**

ve venkovských sídlech se tradičně rozvíjela činnost společenských a kulturních spolků a tato tradice je zde dosud hluboce zakořeněná. Má svůj význam pro udržení společenských vazeb a mezilidských vztahů ve všech obdobích života. Patří mezi kulturní dědictví a tradice, ovlivňující kulturní úroveň venkovského společenství.

- **kulturní úroveň a vzdělání obyvatelstva**

má své kořeny v naší kulturní minulosti a spočívá v přirozené inteligenci a praktických zkušenostech předávaných z generace na generaci. Významná je symbióza venkovského obyvatelstva s přírodou, obohacující se každodenně novými poznatky a podílející se na celkové kultuře a zdraví obyvatel.

Pro udržení úrovně vzdělání považují za nutné zachovat stávající síť základních škol, které jsou nositelem vzdělání a zastávají další osvětové a vzdělávací činnosti. V prostorách školy většinou probíhá zájmová mimoškolní výuka - výtvarná výchova, výuka cizích jazyků, tělovýchovná činnost.

Za nevhodné považují dojíždění malých dětí do základních škol. Pro zkvalitnění výuky a vzdělávacího procesu považují zlepšení postavení učitelské profese, která byla vždy ve venkovské komunitě uznávána. Vesnický učitel měl vždy kromě obecných znalostí informace místního charakteru, byl nositelem kulturních tradic, zabýval se vedením kroniky obce a byl poradcem místní samosprávy. Na tuto tradici je třeba navázat novými formami s použitím sdělovacích prostředků.

- **soužití obyvatel navzájem, otevřenost a uzavřenost venkovské komunity**

vztahy mezi obyvateli na venkově nejsou poznamenány anonymitou městského života. V oblasti intenzivních příměstských vztahů dochází k prolínání těchto vlivů. Původní obyvatelé - starousedlíci, kteří mají tendenci zachovávat vzájemné vztahy zejména v menších obcích, problémy řeší kolektivně. Obyvatelé nově vzniklých rozvojových lokalit, dojíždějící za prací do centra, žijí převážně městským způsobem života bez potřeby zapojení do organismu obce. Obce menší a vzdálenější od centra aglomerace se vyznačují uzavřeností komunity, nejsou schopny vstřebat vnější vlivy ani větší počet nových obyvatel.

- **ekonomická situace obce**

je podstatná pro zachování kulturních hodnot a vyvážený rozvoj všech základních funkcí, jak již bylo několikrát zmíněno. Finanční prostředky ze státního rozpočtu nevytvářejí prostor pro vytváření kulturního prostředí v obcích, revitalizaci veřejných prostor v obci. Obce mají možnost využívat rozvojové programy spojené s možností získání dotací pro jednotlivé akce.

Situace obcí do 2 000 obyvatel je po ekonomické stránce nevyhovující, obce nejsou schopné samostatně využívat dotační programy. Vhodnou možností je vytváření regionálních sdružení obcí, umožňující koncepční řešení aktivit dle regionálních rozvojových programů.

- **funkce a aktivita samosprávy, přístup ke kulturním hodnotám a rozvojovým možnostem**

Situace v této oblasti je v obcích různá. Vesměs se jedná o fungující struktury, obsazené více či méně fundovanými občany, kteří se snaží v rámci omezených možností prospět své obci, území ve kterém pracují a žijí. Pozice a autorita jejich samosprávných orgánů je pro rozvojové plány a regeneraci kulturních hodnot určující. Protože však samosprávné orgány obcí obráží politickou nestabilitu našeho státu v posledních letech, nedá se hovořit o jednotnosti těchto orgánů. V některých obcích je funkce starosty obtížná z důvodu prosazování parciálních zájmů jednotlivých členů obecního zastupitelstva. V případě výměny zastupitelstva v novém volebním období je třeba zajistit kontinuitu rozvojových aktivit obce a využít někdy těžce nabytých zkušeností odstupujících členů v oblasti řízení, získávání finančních zdrojů apod.

V posledních letech se situace zlepšila v rámci možností využívání rozvojových programů s dotačními možnostmi o které obce mohou požádat a získat tak potřebné prostředky z ČR nebo EU. Většina obcí, cca 75% má zpracované a schválené územní plány, na základě kterých může řídit svůj rozvoj. Součástí závazné části územního plánu obce je i základní ochrana kulturních hodnot v prostoru celého katastru obce.

3. Posouzení kulturní úrovně ve vztahu k rozvojovým tendencím venkovských sídel

Při sestavení hodnotících kritérií je možno vycházet z řady zpracovaných a používaných metodických podkladů zaměřených na vyhodnocení urbanistické struktury, architektonické úrovně a památkové hodnoty. Řada exaktně posouditelných hodnot je doplněna hodnocením faktorů ovlivňujících kulturní úroveň, které se podstatně podílejí na možnostech zachování a schopnostech regenerace a vytváření kulturních hodnot nových. Faktory ovlivňující kulturní hodnoty jsou závislé na politicko - ekonomické situaci ve státě, na organizaci a funkčnosti státní správy a na společenské úrovni společnosti.

Metodika posuzující kulturní úroveň ve vztahu k rozvojovým tendencím je rozdělena do tří částí. V první části jsou hodnoceny shromážděné základní informace povahy urbanisticko - architektonické, týkající se stávajícího stavu i rozvojových předpokladů. Ve druhé části jsou hodnoceny kulturní hodnoty historické, kompoziční a architektonické ve vztahu ke krajině a obrazu krajiny a obce - kulturně -

historický potenciál. Třetí část se zabývá faktory, které ovlivňují kulturní úroveň a jsou, jak již bylo naznačeno, do jisté míry zásadní pro možnost jejich regenerace. Hodnocení by mělo obsahovat souhrn narušujících faktorů, které jsou však obsaženy v jednotlivých částech.

Takto sestavená metodika by měla být vodítkem při procesu zachování kulturních hodnot, ale může být také vodítkem při výběru obcí k přidělování finančních prostředků, nebo pro stanovení časového postupu regenerace při postupném řízeném rozvoji obcí.

Vyhodnocení kulturních hodnot je vhodné provádět s grafickým výstupem, není - li takové hodnocení provedeno jako součást průzkumů a rozborů při pořizování ÚPD. Zejména při hodnocení prostorových částí obce a předpokládaných změnách stávajících prostorových struktur je grafický výstup ilustrativní a může posloužit pro další stupně řešení.

Kulturní hodnoty nelze hodnotit jako soubor artefaktů obdařených zvláštním posláním v organismu obce, ale jako komplex hodnot, vyvíjejících se v čase, v závislosti na ovlivňujících vnějších a vnitřních faktorech.

3.1 Sestava hodnotících kritérií

I. Zhodnocení výchozích podkladů a rozvojových předpokladů

- **základní charakteristika obce**
 - identifikační údaje, základní charakteristika poloha v regionu, vnější vazby, přírodní prostředí
 - funkce (převažující a doplňková), kvalita bydlení
 - struktura obce, urbanisticko - architektonická úroveň zástavby
 - dopravní a technická infrastruktura, vybavenost
 - demografická struktura a sociologie
 - specifika a atraktivita
 - rozvojové předpoklady, stav územně - plánovací dokumentace
 - urbanistické a ekologické závady

II. Posouzení kulturní hodnoty obce

- **kulturně historický a přírodní potenciál**
 - historický vývoj a archeologie, stopa minulosti
 - obraz krajiny, obrysová charakteristika
 - obraz sídla, struktura zástavby, kompoziční prvky
 - vyhodnocení stavebního fondu z hlediska ochrany památek a kulturních hodnot
 - zhodnocení zeleně v sídle
 - zhodnocení technické infrastruktury ve vztahu k obrazu sídla
 - architektonické, estetické a ekologické závady, ochranné režimy

III. Faktory ovlivňující kulturní úroveň obce

- **vnější**
 - poloha v regionu, vztah k centru, vnější vazby v regionu
 - ekonomická situace v regionu, vazba na orgány státní správy
 - schopnost reagovat na vnější podněty a regionální vazby
 - možnosti využívat regenerační programy
 - názory na možné způsoby ochrany a regeneraci - metodické postupy
- **vnitřní**
 - vyváženost a kvalita základních funkcí a života
 - společenské aktivity
 - kulturní úroveň a vzdělání obyvatelstva
 - soužití obyvatel navzájem, otevřenost a uzavřenost vesnické komunity
 - ekonomická situace v obci
 - funkce a autorita samosprávy, přístup ke kulturním hodnotám obce a rozvojovým možnostem

IV. Závěry analýzy, koncepce regenerace kulturních hodnot v programu rozvoje venkova

Poznámka : Posouzení faktorů ovlivňujících kulturní úroveň sídla vypovídá o možnosti oživení kulturní úrovně ve vztahu k tradicím a o předpokladu vytváření kulturních hodnot nových.

3.2. Hodnocení kulturně historického prostředí vesnice :

kulturně historické tradice	struktura zástavby	architektonická úroveň zástavby	úroveň přírodního prostředí
historický vývoj	zachovalá původní struktura	památkově chráněné objekty, dominanty	krajinný ráz krajinné dominanty
významné kulturně společenské akce	nenarušená původní struktura	objekty hmotově tradiční	krajinná zeleň
významné církevní akce	narušená původní struktura	objekty nenarušující ráz prostředí	zemědělská půda mimoprodukční plochy
místní národopisné tradice	restrukturalizovaná zástavba	objekty narušující ráz prostředí	vodní toky a plochy
lidové obyčeje a zvyky	území specifických tradic	objekty specifických tradic	tradiční propojení sídla s krajinou
řemeslné tradice	technická infrastruktura	objekty zaniklé	významné krajinné prvky
spolková činnost architektonické	zeleň v sídle veřejné prostory	solitérní architektonické prvky v parteru	prvky v krajině
narušené místní tradice	urbanistické závady necitlivé zásahy do urbanistické struktury	architektonické a estetické závady necitlivé řešení techn. vybavení	ekologické závady narušené a nefunkční systémy ÚSES necitlivé řešení liniových staveb
ochranné režimy	limity využití území	památková péče péče o kultur.hodnoty	ochranné režimy návrh ÚSES
ekonomická situace obce !!!!!!!!			
soužití obyvatel a jejich identifikace s místem	závěr analýzy kulturní úrovně prostředí obraz sídla a krajiny		regenerační programy
kulturní úroveň a vzdělání obyvatel	atraktivita místa a přilehlého území		vnější podněty regionální vazby
společenské aktivity	závady a deficity místa		ekonomické vztahy a podmínky regionu
vyváženost a kvalita základních funkcí			poloha v regionu vztah k centru
vlivy vnitřní	koncepce regenerace kulturních hodnot v rozvojech záměrech vesnického sídla		vlivy vnější
regenerace společ. a kult. života	proporcionální rozvoj jednotlivých. funkcí a struktury sídla	odstranění závad regenerace objektů	revitalizace krajiny realizace ÚSES

4. Možnosti zachování, regenerace a tvorbu kulturního prostředí a kulturních hodnot kulturních hodnot:

Péče o kulturní hodnoty a památky v současnosti je společenskou potřebou a závazkem vůči našim předchozím i budoucím generacím. Péči o kulturní hodnoty je třeba chápat jako cílevědomou koordinovanou činnost, vycházející z potřeby vnímání a tvorby kvalitního životního prostředí, životního stylu, příležitost k zajímavé prezentaci, inspiraci k nové tvorbě. Pro zachování, regeneraci a odpovídající využití kulturních památek a kulturního prostředí jsou v ČR vytvořeny mechanismy, které vytváří dostatečnou zárukou žádaného výsledku.

Význam rozvíjení kulturních hodnot, kulturního prostředí, vzdělání a zásad kulturní společnosti je obsahem programového prohlášení vlády ČR. Jedním z úkolů je v době funkčního období vypracovat a předložit ke schválení návrh zákona o podpoře kultury a připravit systém vícezdrojového financování. Vláda je si vědoma povinnosti pečovat o památníky, muzea a instituce související s tradicí české státnosti a v této souvislosti vnímá a potvrzuje svou odpovědnost za jejich stav.

4.1 Legislativní zajištění

Význam kulturních hodnot je zakotven i v dokumentech tvořících ústavní rámec politiky našeho státu. Jedná se o dokumenty:

- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
- Ústavní listina základních práv a svobod
- Zákony související s problematikou

Ústava ČR vymezuje právní rámec politickému systému České republiky tím, že definuje základní výchozí principy právního uspořádání státu. K ochraně kulturních hodnot se vztahují především tyto principy :

- definuje zdroj veškeré státní moci, kterým jsou občané tohoto státu
- deklaruje právo občana konat vše, co není zákonem zakázáno a nebýt nucen činit nic, co zákon neukládá
- zakládá politický systém zastupitelský, spočívající ve svobodné soutěži občanských a politických sil
- ukládá dbát šetrného využívání přírodních zdrojů a chránit přírodní bohatství
- zaručuje samosprávu územních samosprávných celků
- proti zneužívání politické moci vytváří pevnou mocenskou strukturu moci zákonodárné, výkonné a soudní

Ústavní listina základních práv a svobod vymezuje a určuje výchozí obecné principy, na nichž jsou lidská práva a svobody založeny. K ochraně kulturních hodnot se vztahuje zejména :

- právo na lidskou důstojnost a čest, právo na soukromí
- právo vlastnit majetek a svobodně jím nakládat
- nedotknutelnost obydlí
- právo sdružování a právo podílet se na správě věcí veřejných
- definuje hospodářská, sociální a kulturní práva
- právo na vzdělání
- právo na příznivé životní prostředí a šetrnost ke kulturnímu bohatství

Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.

4.2. Ústřední správa státu

Problematika ochrany kulturních hodnot na úrovni ústředních orgánů státu se týká především:

- Ministerstva kultury ve věcech výkonu památkové péče
- Ministerstva pro místní rozvoj a jeho územních pracovišť ve věcech územního plánování a stavebního řádu
- Ministerstva životního prostředí ve věcech ochrany životního prostředí, přírody a krajiny
- Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ve věcech vzdělávání včetně orientace na kulturní hodnoty
- Ministerstva práce a sociálních věcí při vytváření podmínek pro zajištění sociálně - ekonomických podmínek kulturního života občanů
- Ministerstva financí ve věci zajišťování prostředků pro realizaci kulturního prostředí obcí.

Oblast veřejné správy a samosprávy

Základním činitelem ovlivňujícím kulturní úroveň sídel jsou orgány obce, a to orgány samosprávné a orgány, které vykonávají v přenesené působnosti státní správu. Obecní orgány mají zásadní přímý vliv na průběžnou každodenní činnost v životě obyvatel obce, která se mimo jiné, nikoliv v poslední řadě, týká také ochrany, obnovy a rozvoje kulturní úrovně vždy jedinečného prostředí venkovských sídel. Pro ochranu kulturních hodnot je podstatné pořizování a schvalování územně plánovací dokumentace, územní a stavební řízení, popřípadě řízení související. Zákon o obcích v oblasti týkající se ochrany kulturních hodnot stanovuje zejména :

- v samostatné působnosti obce pravomoc obce schvalovat program rozvoje územního obvodu obce a provádět jeho kontrolu
- v samostatné působnosti obce pravomoc obce schvalovat podmínky a náležitosti hospodaření s majetkem obce
- ve věcech samostatné působnosti obce vydávání obecně závazných vyhlášek
- obec v samostatné působnosti zajišťuje hospodářský, sociální a **kulturní rozvoj**, ochranu a tvorbu zdravého životního prostředí, s výjimkou těch činností, které jsou zvláštními zákony svěřeny jiným orgánům jako výkon státní správy
- v působnosti obecního zastupitelstva je především schvalování programu územního rozvoje územního obvodu obce, schvalování rozpočtu obce a vyúčtování hospodaření obce, schvalování obecně závazných vyhlášek ve věcech samostatné působnosti obce
- v působnosti obecního zastupitelstva je **schvalování územně plánovací dokumentace obce** - v tomto jediném případě **v přenesené působnosti** výkonu státní správy
- v působnosti obecní rady jako výkonného orgánu zabezpečovat hospodaření obce, zřizovat a rušit komise a **vydávat obecně platné vyhlášky v přenesené působnosti** výkonu státní správy.

Legislativní působnost Krajských úřadů, pověřených měst a obcí:

- Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 129/2000 Sb. o krajích, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 314/2002 Sb. o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovením obcí s rozšířenou působností
- sdělení č. 448/2002 Sb., jímž se uveřejňuje seznam krajských, okresních a obecních úřadů, které jsou stavebními úřady ke dni 1.1.2002
- Evropská charta místní samosprávy ze dne 15. října 1985
- Další dokumenty související s těmito zákony, případně dokumenty charakteru ujednání a doporučení vyplývajících ze spolupráce států EU v oblasti regionálních vazeb, státní správy a samosprávy.

4.3. Oblast péče o kulturní bohatství – památková péče

Ochrana památek je v ČR podložena **zákonem č.20/1987Sb., o státní památkové péči**, ve znění pozdějších změn obsažených v zákonech č. 242/1992 Sb., č.361/1997 Sb., a č.61/2001 Sb., č.122/2000 Sb., č. 132/2000 Sb., č.146/2001Sb.,a č.320/2002 Sb.

Účel zákona:

stát chrání kulturní památky jako nedílnou součást kulturního dědictví, svědectví dějin, významného činitele životního prostředí a nenahraditelné bohatství státu. Účelem zákona je vytvořit všestranné podmínky pro další prohlubování politickoorganizační a kulturně výchovné funkce státu při péči o kulturní památky, o jejich zachování a vhodné využívání, aby se podílely na rozvoji kultury, umění, vědy a vzdělávání, formování tradic a vlastenectví a estetické výchově pracujících a tím přispívaly k dalšímu rozvoji společnosti.

Péče státu o kulturní památky zahrnuje činnosti, opatření a rozhodnutí, jimiž orgány a odborná organizace státní památkové péče v souladu se společenskými potřebami zabezpečují zachování, ochranu a vhodné společenské uplatnění kulturních památek.

Zákon je v souladu se zněním Úmluvy o ochraně architektonického dědictví Evropy.

Kulturní památky

Podle tohoto zákona prohlašuje MK ČR:

1/ nemovité a movité věci, popřípadě jejich soubory,

a/ které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické,

b/ které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem.

2/ soubory věcí podle odstavce 1/, i když některé věci z nich nejsou kulturními památkami.

Ochrana a užívání kulturních památek

Vlastník kulturní památky je povinen na vlastní náklad pečovat o její zachování, udržovat ji v dobrém stavu a chránit ji před ohrožením, poškozením, znehodnocením nebo odcizením. Kulturní památku je povinen užívat pouze způsobem, který odpovídá jejímu kulturně politickému významu, památkové hodnotě a technickému stavu.

Je-li kulturní památka ve společenském vlastnictví, je povinností organizace, která kulturní památku užívá nebo ji má ve vlastnictví a jejího nadřízeného orgánu vytvářet podmínky pro plnění uvedených povinností.

Neplní-li vlastník kulturní památky uvedené povinnosti, vydá obecní úřad obce s rozšířenou působností po vyjádření odborné organizace státní památkové péče rozhodnutí o opatřeních, která je povinen vlastník kulturní památky učinit a zároveň určí lhůtu, ve které je vlastník povinen opatření vykonat.

Vlastníkovi kulturní památky přísluší oznamovací povinnost v případě poškození, ohrožení, nebo zamýšlených změn užívání příslušnému obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Jde-li o nemovitou kulturní památku která je stavbou, vyrozumí též příslušný stavební úřad.

Obnova kulturních památek

Zamýšlí-li vlastník kulturní památky provést údržbu, opravu, rekonstrukci, restaurování nebo jinou úpravu, je povinen si předem vyžádat **závazné stanovisko** obecního úřadu obce s rozšířenou působností, jde-li o NKP, **závazné stanovisko** krajského úřadu. To se týká i staveb, které nejsou kulturními památkami, ale nachází se v MPR, PZ, ochranném pásmu památky.

Závazné stanovisko obsahuje vyjádření, které práce jsou z hlediska státní památkové péče přípustné a stanoví základní podmínky, za kterých lze tyto práce připravovat a provést. Základní podmínky musí vycházet ze současného stavu poznání kulturně historických hodnot, které je nezbytné zachovat při umožnění realizace zamýšleného záměru.

Dále je stanoven postup týkající se územního řízení, řízení o povolení staveb a udržovacích prací, který je potřeba dodržovat a který stanovuje podmínky za kterých je možno stavební povolení vydat v případě

obnovy památky. Orgán územního plánování nebo stavební úřad rozhoduje v souladu se závazným stanoviskem obecního úřadu s rozšířenou působností, jedná-li se o NKP závazným stanoviskem krajského úřadu.

Příslušný orgán státní památkové péče vydá závazné stanovisko k projektové dokumentaci na základě písemného vyjádření odborné organizace státní památkové péče.

Příspěvek na obnovu kulturní památky

Na žádost vlastníka kulturní památky může obec, nebo kraj poskytnout příspěvek na náklady spojené se zachováním nebo obnovou památky.

4.4 Stavební zákon a předpisy související :

- **Zákon č.50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)** ve znění zákona č. 103/1990 Sb., zákona České národní rady č. 425/1990 Sb., zákona č. 262/1992 Sb., zákona č. 43/1994 Sb., zákona č. 19/1997 Sb. a zákona č. 83/1998 Sb., a pozdějších předpisů, zejména nálezy Ústavního soudu č.320/2002 Sb., č.405/2002 Sb., a č.422/2002 Sb.
- Vyhláška č. 137/1998 Sb., o obecných technických požadavcích na výstavbu
- Vyhláška č. 135/2001 Sb. o územně plánovacích podkladech a územně plánovací dokumentaci
- Vyhláška č.132/1998 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení stavebního zákona
- a další související vyhlášky a předpisy dle povahy konkrétní problematiky

Předmětem úpravy stavebního zákona jsou právní a věcné vztahy, vznikající při provádění územně plánovacích činností a činností souvisejících se zástavbou a koncepcí využití území. Zákon je základním okruhem veřejného práva, které má zcela mimořádný význam pro utváření území.

Stavební zákon především definuje cíle a úkoly územního plánování, druhy územně plánovacích podkladů a územně plánovací dokumentace, orgány územního plánování, pořizování a schvalování územně plánovací dokumentace.

Územní plán obce představuje základní dokument, podle něhož je spravováno území obcí. Smyslem a účelem územního plánu je v rámci dialogu mezi představiteli obcí, pořizovateli a zhotoviteli dokumentu a veřejností dosáhnout shody o správě území, o způsobech jeho utváření a je tak ve svém důsledku dohodou občanů, obce a státu. Územní plán slouží k tvorbě programů a politik obce, vytváří podmínky pro výkon správy obce cestou územního a stavebního řízení a řízení s nimi souvisejícími.

Územní plán vychází ve strategické rovině ze zhodnocení kvalit území, jeho kulturních a civilizačních hodnot a z ověření silných a slabých stránek místa. Ověřuje potenciál území a vymezuje klíčová místa rozvoje. Popisuje obraz území, jeho charakter a život v něm z hlediska základních funkcí (bydlení - práce - volný čas). Stanovuje míru stability s rozlišením na stabilní území, transformační území a rozvojové plochy. V rovině regulací stanovuje a zdůvodňuje limity funkčního využití a prostorového uspořádání, včetně limitů pro činnosti v území a podmínek pro jeho obslužnost. Vytváří komplexní informaci o kapacitě území, vymezuje rozsah veřejných investic a stanovuje dohodnuté priority rozvoje. Územní plán tedy v prvním kroku řeší kritická místa a deficity území, následně ochranu hodnot, které jsou silnou stránkou území a reguluje činnosti, které by oslabovaly tyto hodnoty. Stanovuje koncepci rozvoje, vycházející z přirozeného potenciálu obce.

Nejvýznamnější součástí územního plánování je jeho procedurální stránka od pořizování, přes zadávání a zhotovování, až ke schvalování. Klíčovým momentem z hlediska ochrany, obnovy a tvorby kulturních hodnot je citlivé, avšak důsledné uplatňování stanovených zásad v praktickém každodenním životě obcí.

Územní řízení je nedílnou součástí územního plánování, uzavírá územně plánovací proces v konkrétních případech schvalování jednotlivých investičních aktivit rozhodováním o **umístování staveb** a zpětnou vazbou ovlivňuje změny a doplňky územního plánu. Z hlediska ochrany veřejných zájmů, včetně ochrany kulturních hodnot, jsou zásadně důležitá **rozhodnutí o chráněném území**, nebo o **ochranném pásmu** a rozhodnutí o **využití území**. K územnímu řízení je příslušný stavební úřad a jeho účastníky jsou navrhovatel a fyzické a právnické osoby, jejichž vlastnická či jiná práva k pozemkům nebo stavbám jsou dotčena. K územnímu řízení poskytují svá stanoviska i dotčené orgány státní správy.

Stavební řízení zahrnuje řízení o povolování a změnách staveb a udržovacích pracích. Ve stavebním povolení stanoví stavební úřad závazné podmínky pro provedení a užívání stavby a

rozhodne o námitkách účastníků řízení. Stavební úřad zabezpečí stanovenými podmínkami zejména ochranu veřejných zájmů, komplexnost stavby, dodržení obecných technických norem a dodržení požadavků stanovených dotčenými orgány státní správy.

Úloha stavebních úřadů je z hlediska ochrany kulturních hodnot zásadní a v konečném důsledku **rozhodující**, neboť jsou poslední instancí při povolování staveb a tím i nejdůležitějším stupněm v řetězci orgánů, uplatňujících se v procesu faktického prosazování legislativních nástrojů ochrany kulturních hodnot a jejich uvádění v život v reálné každodenní praxi.

Se stavebním zákonem souvisí zákon č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě, se změnami provedenými zákony č. 164/1993 Sb. a č. 224/2003 Sb.

Pro problematiku obnovy a zachování kulturních hodnot je významný § 23 Komory, bod 6 :

Do působnosti Komory náleží zejména

- pečovat o stavební kulturu a o kulturu utváření prostředí
- spolupůsobit při ochraně veřejných zájmů v oblasti výstavby, architektury a územního plánování.

Tímto zákonem se rovněž stanovují požadavky na odpovídající vysokoškolské odborné vzdělání a podmínky na délku praxe, kterou je autorizovaná osoba povinna absolvovat před udělením autorizace. Autorizovaný architekt, inženýr a autorizovaný technik pro vstup do komory prochází zkouškami odborné způsobilosti a skládají slib, ve kterém mimo jiné slibují ctít veřejné zájmy, respektovat přírodní a kulturní hodnoty a vytvářet kvalitní architektonické dílo.

4.5 Legislativa týkající se ochrany přírody a krajinného rázu

Současně platný legislativní základ představující zákony zajišťující oblast ochrany přírody a krajiny byl tvořen od roku 1992. Mezi základní zákony z této doby patří:

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, který byl vytvořen s využitím zkušeností a legislativy vyspělých evropských zemí a je dosud jedním z nejlepších v Evropě. Procváděcí vyhláškou k tomuto zákonu je vyhl. č. 395/1992 Sb., kterou se provádí některá ustanovení zákona ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

V roce 1997 byl přijat zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů a o změně a doplnění zákona ČNR č. 114 /1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů /CITES/, a prováděcí vyhl. č. 82/1992 Sb.

V roce 2000 to pak byl zákon č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených zvláště chráněnými živočichy na domestikovaných zvířatech, , psech sloužících k hlídání, rybách, včelstvech, včelařském zařízení, nesklizených polních plodinách a lesních porostech.

V roce 1998 byl schválen zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, který upravuje také povinnosti orgánů ochrany přírody vůči veřejnosti, ekologické výchovy a osvěty.

V oblasti ochrany přírody a krajiny je významnou součástí mezinárodní spolupráce jak v rámci zemí Evropy, tak v celosvětovém měřítku. Mezi nejvýznamnější mezinárodní úmluvy ke kterým ČR přistoupila patří:

- **Úmluva o biodiverzitě** /Convention on biological diversity/ - program OSN pro životní prostředí, podepsaná v Rio de Janeiro 5.6. 1992
- **Úmluva o ochraně evropské flóry, fauny a přírodních stanovišť**, sepsaná v Bernu v roce 1979
- **Úmluva o mokřadech majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva**, sepsaná v Ramsau v roce 1971.

Kompetence orgánů státní správy v oblasti ochrany přírody a krajiny se řídí zákonem č.114/1992 Sb., o ochraně krajiny, v novém znění, po zapracování změn přijatých schválením zákona č.320/2002 Sb., kterým se mění zákony v souvislosti s reformou veřejné správy. Většina pravomocí přešla tímto zákonem na nově zřízené úřady obcí s rozšířenou působností a na krajské úřady.

Dalšími orgány veřejné správy v ochraně přírody a krajiny jsou:

- **Ministerstvo životního prostředí ČR**

bylo zřízeno 19.12.1989 na základě zákona č.173/1989 Sb., k 1.1.1990 jako ústřední orgán státní správy a orgán vrchního dozoru ve věcech životního prostředí.

- **Česká inspekce životního prostředí /ČIŽP/**

je orgánem státní správy, který dohlíží na dodržování právních předpisů a rozhodnutí státních orgánů ve věcech životního prostředí.

- **Správa chráněných krajinných oblastí ČR /SCHKO ČR/**

je organizační složka státu, která vznikla na základě rozhodnutí MŽP 1.3. 1995 oddělením od bývalého Českého ústavu ochrany přírody. Předmětem činnosti této organizace je aktivní péče o krajinné a přírodní prostředí CHKO.

- **Agentura ochrany přírody a krajiny ČR**

Je odbornou institucí státní ochrany přírody zajišťující metodickou, dokumentační, informační, výchovně vzdělávací, vědecko-výzkumnou a poradenskou činnost v oblasti péče o přírodu a krajinu. Vznikla v roce 1995 jako jedna z nástupnických organizací Českého ústavu ochrany přírody.

Programy péče o krajinu zajišťované AOPK ČR, umožňující vlastníkům půdy žádat o účelové dotace:

- **Program péče o krajinu - /PPK/**, který je určen: a) k ochraně krajiny proti erozi
b) udržení kulturního stavu krajiny
c) zachování druhové rozmanitosti
- **Program revitalizace říčních systémů /PRRS/**, který je určen na podporu opatření zlepšujících vodní režim krajiny
- **Program drobných vodohospodářských ekologických akcí /PDVEA/**, jehož cílem je zlepšení životního prostředí formou podpory čištění odpadních vod v menších obcích.

Nestátní ochrana přírody

V oblasti ochrany přírody působí několik významných nevládních neziskových organizací, fungujících jako občanské spolky a odborné organizace. Jsou to:

Český svaz ochránců přírody, naše největší nevládní organizace sdružující zájemce o ochranu přírody a životní prostředí. Sdružuje odborníky i laickou veřejnost, všechny, kteří mají rádi přírodu a není jim lhostejný její stav.

Česká společnost ornitologická, dobrovolné zájmové sdružení profesionálů a amatérů zabývajících se pozorováním, výzkumem a ochranou ptáků.

Moravský ornitologický spolek /MOS/, nevládní nezisková organizace sdružující profesionální i amatérské ornitology, birdwachtery a ochránce ptactva a přírody.

Ekologický právní servis, nevládní, nekomerční a nepolitická organizace právníků a studentů práv, hájící práva občanů a životního prostředí

Lireratura s tématikou venkova, venkovského prostoru, venkovských staveb:

Základní:

Sýkora J.; Územní plánování vesnic a krajiny; ČVUT Praha 2002

Doplňková:

Anderle A.: Obyvatelstvo a bydlení ve venkovském osídlení. TERPLAN, Praha 1988

Cílek V.; Krajiny vnitřní a vnější; Dokořán 2002

Glück A, Magel H. a kol.; Venkov má budoucnost ; MZ ČR+ Brázda 1992

Hájek V. a kol.; Lidová stavení, Opravy a úpravy; GRADA 2001

Knopp A.: Vesnice – stavby a krajina mají svůj řád. ÚÚR, Brno 1994

Kolouchová J.; Vesnice, díl 3. Přírodní prostředí vesnice ÚÚR Brno 1995

Kučová V., Bureš P.; Principy péče o lidové stavby / Příloha časopisu Zprávy památkové péče roč. 59, Praha 1999/

Langer J.; Co mohou prozradit lidové stavby; READY Rožnov pod Radhoštěm 1997

Martinek M., Kozel J.; Architektura a plánování venkova; VUT Brno 1993

Patříčný V.; K přípravě projektů v rámci předvstupního programu SAPARD; MMR ČR 1999

Perlín R.; Obnova venkova, Program obnovy vesnice; MZCR Praha 1994

Agroturistika; 1994

Škabrada J.; Lidové stavby, Architektura Českého venkova; Arco 2003

Publikace ÚÚR – www.uur.cz

Nové stavby pro venkov

Rozvoj vesnice

Občan a územní plánování

Územní plánování , terminologie

Limity využití území

Koordinace postupu zpracování a návrhu komplexních úprav

Orgány DOSS

Odborná literatura, časopisy:

Moderní obec

Obec a finance

Veřejná správa